

POST-KEYNESYEN TEORİYİ İLERİ TAŞIMAK: GÜNCEL TARTIŞMALAR VE ALTERNATİF ÖNERİLER *

Arş. Gör. Metehan Cömert

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-3906-7272

Öz

Bu çalışma “Büyük Durgunluk” ile birlikte anaakım iktisat anlayışının giderek daha fazla sorgulanır hale geldiği saptamasında bulunarak post-Keynesyen teorinin iktisadi düşüncede önem kazandığını iddia etmekte ve bu doğrultuda ilk olarak post-Keynesyen yaklaşımın temel önermeleri bağlamında teorinin tarihsel evrimini konu edinmektedir. Post-Keynesyen teorinin 2008 krizinin nedensellik ilişkilerini daha kapsamlı ve bütünlüklü bir çerçevede ele alarak kriz sonrasında ortaya çıkan yapıcı alternatif arayışlarında önemli bir uğrak olduğunu iddia eden bu çalışma, teorinin güncel tartışmalar düzleminde kapsamının genişletilmesi gerekliliğini tartışmakta ve yakın zamanda ortaya çıkan gelişmeler bağlamında post-Keynesyen teorinin ileri taşınmasına ilişkin alternatif önerilerin neler olabileceğine dair argümanlar sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Büyük durgunluk, Post-Keynesyen teori, Keynes, Kriz, İktisadî düşünce

Moving Post-Keynesian Theory Forward: Current Debates and Alternative Proposals

Abstract

This study argues that post-Keynesian theory has come into prominence in economic approaches by claiming that mainstream economics has become questionable with “Great Recession” and deals with the historical evolution of the post-Keynesian approach on the basis of fundamental proposals. This study, which asserts post-Keynesian theory is a crucial economic approach in the search for constructive alternatives by examining the causality relationship of 2008 crisis in a comprehensive framework, discusses necessity of extending context of the theory on the basis of contemporary debates and therefore explores possible alternatives for the theory to move forward in line with current issues.

Keywords: Great recession, Post-Keynesian theory, Keynes, Crisis, Economic thought

---

* Makale geliş tarihi: 13.10.2017
Makale kabul tarihi: 16.01.2018

Post-Keynesyen Teoriyi İleri Taşımak: Güncel Tartışmalar ve Alternatif Öneriler*

Giriş

2007'nin ikinci yarısında ABD ekonomisinin krize girmesi anaakım iktisat anlayışını giderek daha fazla oranda sorgulanır hale getirmiştir. Skidelsky'nin (2010: 159) “[h]erhangi bir büyük başarısızlık bizi temel meseleler üzerinde tekrardan düşünmeye zorlamalıdır” argümanı doğrultusunda “Büyük Buhan”dan bu yana iktisat tarihinin gördüğü en şiddetli kriz olarak nitelendirilen “Büyük Durgunluk”un iktisadi düşüncede ciddi bir ayrışma yaratması esasen son derece olağan görünmektedir. Nitekim krizin çabuk bir toparlanma ile atlatılacağı iddiasının boşa çıkması ve durgunluğun kalıcı olacağı¹ endişesinin giderek kabul görmesi dikkate alındığında dünya ekonomisinin 1930'lardan bu yana en ciddi şokunu yaşadığı argümanı giderek daha fazla çevrede kucaklanmaktadır (Blecker, 2016; Cynamon ve Fazzari, 2016; IMF, 2008). Kriz sonrasına ilişkin makroekonomik göstergeler de bu iddiayı doğrulamaktadır. “Büyük İtital² döneminin sonlanması” (Akçay ve Güngen, 2014: 9) ya da “piyasanın sıcacık düşünün boğucu bir karabasana evrilmesi” (Panitch vd., 2012: 11) şeklinde karakterize edilen bu defaki krizde³ –finansal göstergelerin ötesinde– istihdam profili, tüketimin harcanabilir gelire

---

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Ekonomisi Anabilim Dalı tarafından yayınlanan “Büyük Durgunluğun İzinde Post-Keynesyen Teori ve Maliye Politikası: Neoliberalizm, Kriz, Bölüşüm” başlıklı tezde yer alan bir bölümün gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

1 “Kalıcı durgunluk” kavramı literatürde “*secular stagnation*” olarak geçmektedir.

2 İngilizce'deki karşılığı “*Great Moderation*” olan “Büyük İtital” dönemi genelde 1980'lerin ortasından 2007-2008 krizine kadar olan süreci sembolize etmek maksadıyla kullanılmaktadır. Genelde anaakım iktisat tarafından benimsenen bu görüşe göre bu dönem ekonomideki kırılmalıkların azalması ve genel olarak makroekonomik dengesizliklerin giderilmesi şeklinde kavramsallaştırılır. İfade esasen Prof. Dr. Korkut Boratav'a ait olup, atıf yapılan eserin giriş yazısında yer almaktadır.

3 “Bu defaki kriz” kullanımı *Socialist Register* dergisinin 2011 yılında ‘Büyük Durgunluk’un ele alındığı sayısında kullanılan başlıktır.

oranı, konut sektörü gibi iktisadi parametrelerde belirgin bir düşüş gözlemlenmiş ve kriz öncesi seviyelere dönüş –1970’ten bu yana yaşanan gerilemelerin aksine– gerçekleşmemiştir (Cynamon vd., 2013: 7, Petev vd., 2011: 5).

“Büyük Durgunluk” olarak literatürde yerleşiklik kazanan krizin yapısal ve şiddetli bir kriz olarak nitelendirilmesi ve krizin resmî sonlanma tarihinden bu yana makroekonomik görünümün bir türlü arzulanana duruma gelmemesi, krizin çözümlenmesinin farklı bir düzlemde gerçekleştirilmesi ve alternatif açıklamaların gerekliliğini göstermektedir. Bu doğrultuda post-Keynesyen⁴ teori hem kriz öncesi süreçte ekonominin reel kökenlerine ilişkin endişelerin sürdürülemez olduğu iddiasında bulunarak krizi önceden tahmin edebilen nadir iktisat teorilerinden birisi olmuş; hem de kriz sonrası gelişen literatürde krizin nedensellik ilişkisinin doğru kurgulanması gerektiğini öne sürerek reel ve finansal gelişmeleri bütünlüklü bir çerçeve içerisinde yorumlamaya çalışmıştır. Örneğin, önde gelen post-Keynesyen iktisatçılardan Thomas Palley (2002), 2000-2001 yıllarında Birleşik Devletler’de yaşanan krizin geçici bir borsa şoku şeklinde algılandığını ancak ekonomideki asıl sorunun yapısal karakterli olduğunu savunmakta ve ABD ekonomisi özelinde eşitsizlikten kaynaklanan toplam talep yaratım süreçlerindeki aksaklıklara dikkat çekmektedir. Palley’e göre (2002: 10) eşitsizlikte yaşanan dramatik artış sonucunda toplam talep yaratım mekanizmasında ciddi sorunlar ortaya çıkmasına rağmen bu sorunlar, hanehalkı borçlanması ve finansallaşmanın yaygın bir pratik halini alması gibi telafi edici mekanizmalar vasıtasıyla görünmez kılınmıştır. Palley’in telafi edici mekanizmaların tüketilmesiyle birlikte sistemin krize doğru evrileceği ve gerekli önlemlerin alınmaması durumunda sistemik aksaklığın kalıcı bir hale geleceği öngörüsü gerçekleşmiş; öte yandan krizin üzerinden epeyce bir zaman geçmesine karşın arzu edilen makroekonomik görünüme ulaşamamıştır. Palley’in argümanı kriz açıklamaları içerisinde son derece farklı bir yaklaşımı somutlaştırmakta ve yalnızca finansallaşma olgusu etrafında inşa edilen anaakım iktisat temalı kavramsallaştırmalara alternatif olarak belirlemektedir.

4 Post-Keynesyen teorisinin yazımına ilişkin tartışmalar uzunca bir süre devam etmiştir. “–” işaretinin kullanılması esasen Nicholas Kaldor ve Joan Robinson’un 1956 ve 1959 yılında yaptığı çalışmalardan ileri gelir. Cambridge Keynesyenlerini nitelendirmek amacıyla kullanılan post-Keynesyen yazımı, ilerleyen dönemlerde giderek daha fazla kullanılır hale gelmiştir. Ancak Paul Davidson ve Sidney Weintraub –aynı zamanda *Journal of Post Keynesian Economics*’in kurucularından– yalnızca Cambridge Keynesyenlerini kapsamayan, daha geniş bir kesimi kucaklayan “–” işaretinin kullanılmadığı bir anlatımı tercih etmiştir. Bu çalışmada literatürde görece daha fazla benimsenen “post-Keynesyen” kullanımı benimsenecektir (Lavoie, 2014: 42).

Benzer şekilde, krizin nedensellik ilişkisinin doğru kurulamamasından ileri gelen yanlış politika tasarımları David Harvey'in (2015: 10) "krizin nedeninin yanlış teşhis edilmesinin geleceğe yönelik tehlikenin tohumlarını bağrında taşıdığı" tezini haklı çıkarmakta ve yeni bir anlayışın tesis edilmesinin önemine işaret etmektedir.⁵

Bu çalışma, post-Keynesyen teorinin krizin nedensellik ilişkilerini daha kapsamlı ve bütünlüklü bir çerçevede ele alarak kriz sonrasında ortaya çıkan yapıcı alternatif arayışlarına cevap verme çabalarını bir adım öteye taşımayı ve Türkçe literatürde sınırlı sayıda çalışmaya konu olan post-Keynesyen teorinin geliştirdiği analizi zenginleştirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde post-Keynesyen teorinin önemli bir yaklaşım olarak ortaya çıkışının gerekçelerine ilişkin bir tartışma yürütülecek ve post-Keynesyen politikaların dayandığı temel önermeler incelenecektir. Çalışmanın yenilikçi görülebileceği bir sonraki bölümde ise sıkça tartışılan politika önerilerinin ötesine geçerek iktisadi alanı içine alan ancak onu aşan güncel gelişmeler ışığında post-Keynesyen teorinin bağlamının genişletilmesi gerekliliği teması işlenecektir.

1. Post-Keynesyen Teorinin İçeriği, Gelişimi ve Önermeleri: Kısa Bir Değerlendirme

Post-Keynesyen teorinin ortaya çıkışı, tarihsel gelişim süreci, kavramsal içeriği, iktisat okulları içerisindeki yeri ve hangi temel temalar etrafında yükseldiği hususu son derece zengin bir tartışma alanıdır. Tarihsel düzlemde post-Keynesyen teorinin temel dayanağının genelde Keynes'in *Genel Teori*'si olduğu yönünde geniş bir uzlaşım mevcut olsa da, bu tarihsel aralığı *Genel Teori* öncesine götürmek mümkündür (Lavoie, 2014; Hein, 2016). Post-Keynesyen teorinin tarihsel sürecine odaklandığı çalışmada John King (2002), teorinin kökenlerini –Keynes'i kapsar biçimde– erken dönem Keynesyen iktisatçılarda, Cambridge geleneğinde, Michał Kalecki'de ve Piero Sraffa'da arar. Benzer eğilim önde gelen post-Keynesyen iktisatçı Geoffrey Colin Harcourt'ta da mevcuttur. Harcourt'a göre (2006: 6) post-Keynesyen teorinin başlangıç aşamalarını Keynes, Kahn, Goodwin, Kaldor, Passinetti, Robinson ve Sraffa oluşturmaktadır. Harcourt'un sözünü ettiği tüm bu iktisatçılar, ilgili dönemin anaakım teorisine belli düzlemlerde karşı çıkmış ve alternatif bir arayışı –doğrudan ya da dolaylı olarak– Keynesyen bir itki ile somutlaştırmıştır.

5 Yeni bir anlayışın tesis edilme ihtimalini ortaya çıkaran gelişmeleri genel olarak "wake-up call" başlığı altında incelemek mümkündür. Detaylı bilgi için bkz. Lavoie (2014).

Teorinin tarihsel başlangıç aşamalarını yukarıda bahsedildiği şekliyle ele almak olası olsa da gelişim sürecini teorinin içerisinde farklılaşan kollar üzerinden incelemek mümkün görünmektedir. Buna göre post-Keynesyen teori; temel Keynesyen çizgi (Keynes, Minsky, yaşlı Robinson, Shackle, Weintraub), Sraffacı çizgi (Sraffa, Garegnani), Kaleckiyan çizgi (Kalecki, Steindl, Asimakopulos, Harris, genç Robinson), Kaldorcu çizgi (Kaldor, Harrod, Goodwin, Godley, Cornwall) ve kurumsalcı çizgi (Veblen, Galbraith, Lerner, Eichner) şeklinde alt dallara ayrılabilir (Hein, 2016; Lavoie, 2014: 43). Teorinin düşünsel içeriğinin zenginliğinden kaynaklı farklı sınıflandırmalar yapmak da muhtemeldir. Hamouda ve Harcourt'a göre (1988: 6-16) post-Keynesyen iktisat “Amerikalı post-Keynesyenler, Kaleckiyanlar (klasik ve Marksist politik iktisat çizgisi, neo-Ricardocular (Sraffacı çizgi)” şeklinde üçlü bir ayrıma tutulmalıdır. Arestis ve Sawyer (1993) ise Marshallyan çizginin de post-Keynesyen teori içerisinde ele alınması gerektiğini savunur. Özetle, post-Keynesyen teoriyi farklı iktisat okullarıyla etkileşimde bulunan ve geniş bir sentezi bünyesinde barındıran bir teori olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Nitekim bu eğilim genel olarak teorinin farklı düşüncelere sahiplik eden “geniş çatı, büyük grup”⁶ şeklinde tanımlanmasına neden olmuştur (Harcourt, 2006: 6; Hein, 2016; King, 2013: 506)

Yukarıda da değindiğimiz üzere, önde gelen iktisatçıların katkı sağladığı post-Keynesyen teori aynı zamanda ele alınan konular bakımından da son derece zengin bir içeriğe sahiptir. Tablo 1’de görüleceği üzere, ortaya çıktığı yıllardan günümüze kadar geçen seksen yılı aşkın sürede teori sürekli yeni temalar bağlamında ilerlemiş ve kapsamlı bir iktisat teorisi olma yolunda oldukça ciddi mesafe katetmiştir. Keynesyen–Kaleckiyan kökler devamlı güncellenerek standart yaklaşıma alternatif ve eleştirel bir analiz geliştirilmeye çalışılmıştır. Teori, anaakım teorinin benimsediği istikamete karşıt bir tutum geliştirerek gerçek dünyadaki gelişmeler düzleminde reel ile olan ilişkisini koparmamış ve güncel gelişmelere aktüel yanıtlar aramaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, “Büyük Durgunluk” sonrası dönemdeki gelişmeler post-Keynesyen teorinin anaakım iktisat teorisine alternatif bir teori olarak iktisadi düşünce akımları içerisinde yerini sağlamlaştırmasında etkili olmuş ve etkin politika önerileri bilhassa Kalecki, Keynes, Lerner ve Minsky bağlamında kavramsallaştırılarak yalnızca anaakım iktisat eleştirisine girilmemiş; aynı zamanda yapıcı bir alternatif arayışının da peşine düşülmüştür.

---

6 Kavramların İngilizce karşılığı “*big tent, broad church*” şeklindedir.

Tablo 1: Post-Keynesyen Teorinin Ana Temalar Üzerinden Tarihsel Gelişimi

Zaman Aralığı	Ana Tema
1930 ve sonrası	Makroekonomik anlayışta değişim, işsizlik, ticaret döngüleri, Keynes'in <i>Genel Teorisi</i> , Kaleckiye tartışmalar (artan risk prensibi, reel ücret, kâr teorisi), Kaldorcu çoklu denge tartışmaları
1950 ve sonrası	Cambridge büyüme ve bölüşüm teorileri, efektif talep teorisini uzun döneme uyarlamasına ilişkin çalışmalar
1960 ve sonrası	Cambridge sermaye tartışmaları
1970 ve sonrası	Firma teorisi, fiyat teorisi, istihdam teorisi, kavramsal ve teorik tartışmalar
1980 ve sonrası	Kaleckiye büyüme modelleri, içsel para, finansal istikrarsızlık hipotezi,
1990 ve sonrası	Metodoloji, eleştirel gerçekçilik, Kalecki'nin teorilerinin detaylı analizleri
2000'ler	Ekonomik politikalar, küreselleşme, finansallaşma, ampirik ve ekonometrik çalışmalar, para ve maliye politikaları etkileşimi
Yakın Dönem	Kriz sonrası politika tartışmaları, farklı iktisat okulları ile etkileşimler, ekolojik tartışmalar, <i>stock-flow</i> modeller, finansal istikrarsızlık

Kaynak: Hein (2016), Lavoie (2014).

Tablo 1'de görüleceği üzere, 1930'lar teorinin kriz ile birlikte iktisadi düşüncedeki değişimini yansıtmakta ve teorinin Kaleckiye/Keynesyen köklerinin ortaya çıkışını göstermektedir. Post-Keynesyen teori, yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Cambridge büyüme ve bölüşüm teorileri bağlamında ilerlemiş ve efektif talep teorisinin uzun döneme uyarlanması temel bir çaba haline dönüşmüştür. Teorinin kapsamı, düşünsel zenginliği ve kapsamlı bir iktisat okulu olma yolundaki ilerleyişi post-Keynesyen analizin içeriğini sürekli olarak genişletmiş ve sermaye tartışmaları, firma ve fiyat teorisi kavramsallaştırmaları, metodolojik arayışlar teorinin temel inceleme alanına girmiştir. 2000'ler ile birlikte teori ciddi bir ivme kazanarak küreselleşme, finansallaşma, kriz ve politika tartışmalarına ağırlık vermiş ve güncel kapitalizm odağında kuramsal yanıt arayışını ampirik çalışmalarla somutlaştırmaya çalışmıştır.

Post-Keynesyen teorinin gelişim süreci post-Keynesyen teoriye yöneltilen ciddi eleştirileri de gündeme getirmiştir. Bu eleştirileri temel bir kaç başlık altında toplamak mümkündür. İlk eleştiri, teorinin bilimsel içeriğinin tutarlı olmadığı yönündedir (Walters ve Young, 1997). Buna göre post-Keynesyen teori, anaakım teorinin inşa ettiği türde bir bilimsellikten yoksundur.

Bu eleştirinin en belirgin vurgusu, post-Keynesyen teorinin hangi metodolojik temeli benimsediğinin bilinmediği savı üzerinedir. İkinci eleştiri ise teorinin temelinde hangi iktisadi düşüncenin bulunduğu dahi açık bir şekilde görülemediği iddiasında somutlaşır. Teorinin kapsamını sorgulayan bu eleştiri, post-Keynesyen teoriyi oluşturduğu iddia edilen iktisadi düşüncelerin tümüyle uyum içerisinde olmadığı ve bu haliyle teorinin tutarlı bir bilimsellikten uzak olduğu şeklindedir. Teoriyi besleyen düşüncelerin ayrışması şeklinde ele alınabilecek bu eleştiri temelde problematik görünmektedir. Nitekim post-Keynesyen iktisat farklı iktisadi figürlerin meydana getirdiği geniş bir düşünce geleneğinden beslenmekte ve iktisattaki çoğulculuk anlayışını benimsemektedir. Benzer şekilde, politika önerileri de teori içerisinde tümüyle tutarlı görünmemekte ve post-Keynesyen iktisatçıların çözüm önerilerinin homojen bir görünüm sergilememesi ciddi eleştiri konusu olmaktadır. Teoriye yöneltilen eleştirilerin genel görünümünü post-Keynesyen iktisat düşüncesinin farklı düşünce geleneklerinden beslenen bir ‘sentez’ olduğu ve bu haliyle bilimsel bir teori olmaktan uzak kaldığı şeklinde yapmak mümkün görünmektedir (Walters ve Young, 1997).

Post-Keynesyen teoriye yöneltilen tüm bu eleştirileri post-Keynesyen iktisat düşüncesinin temel önermeleri ile birlikte ele almak gerekir. Genel olarak söylenebilir ki, post-Keynesyen teori temelde anaakım iktisat teorisine farklı düzlemlerde karşı çıkar.

Post-Keynesyen teorinin temel argümanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Eichner ve Kregel, 1974)

- i. Keynes ve Kalecki'nin çalışmalarında ön plana çıkan efektif talep teorisi hem kısa hem de uzun dönemde geçerlidir.
- ii. Parasallaşmış bir ekonomide para, klasik dikotomide kavramsallaştırıldığı gibi yansız değildir; aksine para içseldir.
- iii. Yalnızca geçmiş bilinebilir; gelecek belirsizdir.
- iv. Bölüşüm sorunu iktisadi ajanda içerisinde ciddi bir öneme sahiptir.

Benzer argümanları çeşitlendirmek mümkündür. Buna göre, metodolojik bireycilik ilkesi teori çerçevesinde geçersizdir ve güç ilişkileri, kurumlar gibi tarihsel yapılar dikkate alınarak toplumsal yapıdan hareketle ekonomik bir analiz gerçekleştirilmelidir. Bu gereklilik, teoriyi bütünsel bir bakış açısı kazanma gayretine iter ve neoklasik iktisatın bireyden yola çıkarak oluşturduğu analiz, teori içerisinde geçersiz hale gelir. Aynı şekilde neoklasik iktisattaki geleceğin bilinebilir olduğu argümanı ve öngörülebilir gelecekte sürekli fayda arayışında olan rasyonel birey varsayımı post-Keynesyen teoride belirsizlik düzleminde değerlendirilir. Neoklasik iktisat ekonomik işleyişi yalnızca kıt kaynakların tahsisi ve piyasa süreçlerine indirgemiş iken post-Keynesyen teori

bölüşümü, tam istihdamı, toplumsal yapıyı, kurumları ve toplumsal refahı analize dahil eder. Bunun da ötesinde, post-Keynesyen teori dinamik bir zaman içerisinde salt bir iktisadi analiz geliştirmez; aksine sosyal, psikolojik, toplumsal unsurlar ile teoriyi bütünlüklü bir çerçeveye oturtma gayreti güder (Gürkan, 2016: 28-29; King, 2013: 486; Lavoie, 2009: 12).

Post-Keynesyen teorinin üzerine inşa edildiği argümanların kapsamı yakın dönemde kayda değer ölçüde genişletilmiştir. Finansallaşmış kapitalizm, yönetici kapitalizmi, rantıye kapitalizmi temelinde finans tarafından şekillenen makroekonomik sistem eleştirilmiş ve güncel iktisadi sorunlara yanıt aranmıştır. Kalecki'nin çalışmalarından hareketle, toplam talebin ücret yanlı (wage-led) olduğuna ilişkin argümanlar ampirik düzlemde test edilmiş ve ücret yanlı büyümenin gerçekleştirilmesi yönünde ekonomi politikaları somutlaştırılmıştır. Finansallaşma ve reel ekonomi ilişkisi üzerinde ciddi tartışmalar yürütülmüş ve yalnızca finansallaşmayı önceleyen tartışmaların bağlamı genişletilerek eşitsizlik, borç, gelir dağılımı gibi konular analize dahil edilmiştir. Hyman Minsky ve Abba Lerner'ın politika önerileri düzleminde ekonomi politikaları –bilhassa maliye politikası– devletin aktif bir şekilde ekonomiye müdahil olması yönünde ele alınmış ve maliye politikaları hem olağan dışı zamanlar için hem de normal zamanlar için benimsenmesi gereken temel bir politika aracı olarak kavramsallaştırılmıştır (Onaran vd., 2011, Stockhammer, 2013; Stockhammer ve Onaran, 2012)

Özetle, post-Keynesyen teori, 2008 krizi öncesinde krizin gerçekleşme olasılığını anaakım iktisadın karşısında kendini konumlandırarak reel iktisadi mekanizmalar düzleminde ele alan ve politik ekonominin farklı akımları ile etkileşime giren eleştirel ve görece güncel bir iktisat yaklaşımıdır (Gürkan, 2016: 28). Post-Keynesyen teorinin son yıllarda eleştirel okullar arasında ciddi bir yer edinmesinde gerek “Büyük Durgunluk” öncesi gerekse sonrasında yaşanan gelişmelere karşı teorinin hem bilimsel tutarlılık hem de pratik alternatif öneriler düzleminde yapıcı yanıt arayışı etkili olmuştur. Bu bağlamda, post-Keynesyen teorinin anaakım iktisat anlayışının karşısına çıkabilecek kapsamlı ve tutarlı alternatif bir iktisat teorisi geliştirme gayreti içerisine girdiği görülmektedir. Bu doğrultuda teori, sosyal bilimlerde çoğulculuk anlayışından yararlanarak farklı iktisadi okullar ile etkileşime girmekte ve anaakım iktisat okulları dışında kalan pek çok heterodoks iktisat okulundan beslenmektedir. Bunun da ötesinde, post-Keynesyen teori anaakım literatürde hakim hale gelen metodolojik yaklaşıma hem teorik hem de ampirik bağlamda yanıt vermek için kapsamlı bir analiz geliştirmektedir.

2. Post-Keynesyen Teori ve Güncel Gelişmeler: Daha Fazla *Post* ve Daha Az Keynesyen Olmak

Post-Keynesyen teori özellikle kriz sonrası alternatif arayışlarında önemli bir uğrak haline gelmiş ve iktisadi yaklaşımlar arasında ağırlığını arttırmıştır. Krizin üzerinden epeyce bir zaman geçmesine rağmen sürekli durgunluk endişesinin giderilememesi, güncel kapitalizmin yaşadığı –iktisadi içine alan ve hatta onu aşan– çelişkilerin tümüyle görünür olması ve toplumsal ilerlemenin bir çıkmaza girdiği yönündeki endişelerin giderek toplumun geniş kesimleri tarafından paylaşılması gelişmeleri post-Keynesyen teoriyi daha geniş bir bağlamda tartışmayı –ve ileri taşımayı– gerekli kılmaktadır.

Post-Keynesyen teorinin ileri taşınmasının gerekliliği temelde güncel gelişmelerin getirdiği sorunların aşılmasında ve teorinin eleştirilen yanlarının giderilmesi bağlamında tartışılmaktadır. Güncel dünya ekonomisinin karşılaştığı çelişkiler ve ekonomik alanı aşan yeni sorunlar ortaya çıktıkça “çok yönlü ilerleme” ve “gerçeği bilimsel tutarlılıkla açıklama” (Gürkan, 2016: 32) eğilimleri teori içerisinde sıklıkla tartışılır olmuş ve eleştirel perspektifin yeni yönelimlerinin ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalar ağırlık kazanmıştır. Stockhammer ve Ramskogler’in (2009: 227) post-Keynesyen teorinin ileri gitme arayışına yanıt aradığı ‘*Post-Keynesian Economics: How to Move Forward*’ başlıklı ortak çalışmalarında görüleceği üzere, yeni olgular temelinde teorinin güncelleştirilmesi ve tartışmaların bağlamının genişletilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, teorinin karşısına çıkan temel sorunları ve bu sorunlar karşısında teorinin izleyeceği olası temel patikaları belirli başlıklar altında ele almak mümkündür.

2.1. Teorinin Diğer İktisat Okulları ile Olan İlişkisi

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız iddialar doğrultusunda post-Keynesyen teorinin karşısına çıkan ilk sorun, teorinin anaakım ve eleştirel heterodoks yaklaşımlar ile olan ilişkisinin açıklığa kavuşturulmasıdır. Çoğunlukla eleştirel heterodoksi içerisinde yer alan post-Keynesyen teorinin anaakım ile ciddi bir iş birliği içerisine girerek anaakımı tümüyle yok saymaması gerektiği fikri bu noktada ilk öneri olarak karşımıza çıkmaktadır (Stockhammer ve Ramskogler, 2009: 228). Ancak, anaakım iktisat teorisinin çoğunlukla post-Keynesyen teorinin öne sürdüğü argümanlardan yapısal açıdan ayrışması, anaakım iktisat ile kurulması beklenen ortaklığı ontolojik bir probleme çevirmektedir. Nitekim, post-Keynesyen iktisat eleştirel bir heterodoks iktisat okulu olarak kendini konumlandırmakta ve bu konumlandırma teorinin kapsamını doğrudan anaakım ile mücadele etmeye götürmektedir (Chester ve Paton, 2013: 107). Teorinin doğuşundan bu yana geçen süre içerisinde, post-Keynesyen teori anaakım

anlayışın iktisadi düşüncedeki hegemonik konumunun eleştirisine soyunmakta ve alternatifin bulunmadığı iddiasına karşı çıkararak farklı bir iktisat teorisinin mümkün olduğunu öne sürmektedir (Olesen, 2012). Bu doğrultuda teorisinin temel yönelimi anaakım iktisat ile olası bir işbirliğine gitmektense bu akıma alternatif bir yaklaşım oluşturabilmek olmalıdır.

Post-Keynesyen teorisinin kendini anaakım iktisat düşüncesinin karşısında konumlandırışı teoriyi eleştirel heterodoks gelenek ile daha yapısal bir işbirliğe içerisine girmesinin gerekli olduğu sonucuna götürmektedir (Goldstein, 2009: 37). Nitekim post-Keynesyen teori ve eleştirel gelenek, anaakıma kıyasla daha fazla ortak temayı paylaşmakta ve reel iktisadi sorunlar bağlamında güncel kapitalizme ilişkin tartışmaların düzlemini genişletmektedir. Heterodoks gelenek ile müşterek hareket edilmesi gerekliliğini “daha fazla *post* ve daha az Keynesyen olmak” (Stockhammer ve Ramskogler, 2009: 241) iddiası ile somutlaştırmak mümkündür. Bu öneriyi bir adım daha ileriye taşıyarak post-Keynesyen iktisadi daha radikal bir yönelime sokmak da son derece önemli görünmektedir. “Keynes’i korumak ve Keynes’i aşmak”⁷ olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu öneri, öncelikli olarak Keynesyen teorideki radikal özün ortaya çıkarılmasını ve bu özün geniş bir düzlemde diğer heterodoks teoriler ile desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Keynesyen teorisinin diğer iktisat okulları ve güncel kapitalizmin sorunları ile ilişkilendirilmesine yönelik çağrılar farklı bağlamlarda ele almak mümkündür. Örneğin post-Keynesyen teori ile Marksist kuramın etkileşimi bu doğrultuda ele alınabilir görünmektedir. Son derece ciddi yapısal farklılıklar ve analiz yöntemleri benimsemiş olmakla birlikte, her iki teorisinin de temel uğraşlarından biri kapitalizmdir ve bu noktadan hareketle Kalecki üzerinden bir bağlantı kurulabilir görünmektedir (King, 2013: 503). Aynı şekilde, Minsky’nin (1996) “post-Keynesyen düşüncenin temel inceleme nesnesinin kapitalizm olduğu” iddiası göz önüne alındığında kapitalizm temelinde olası işbirliklerini arttırmak mümkündür. Nitekim, benzer vurguları ortak temalar ve yeni boyut kazanan tartışmalar bağlamında genişletmek post-Keynesyen teorisinin daha radikal bir düzlemde tartışılmasının önünü açabilecektir. Post-Keynesyen teori yine aynı şekilde “Kurumsal İktisat”, “Ekolojik İktisat” gibi iktisadi analizi farklılaştıran heterodoks okullar ile de iş birliğine girebilmelidir.

7 “Keynes’i korumak ve Keynes’i aşmak” önerisi, temelde Dumenil ve Levy’nin (2015: 166) İkinci Dünya Savaşı uzlaşısına dair yaptığı yoruma dayanmaktadır. Dumenil ve Levy, uzlaşmanın korunması ve aşılması gerekliliğine vurgu yaparken bu tez aynı vurguyu Keynesyen teori için ele almakta ve genelde Keynesyen teoriye yöneltilen radikal olmayan reformizm eleştirilerini göğüsleyerek sosyal tabanlı Keynesyen programların korunması ve aşılması gerekliliğini öne sürmektedir.

Benzer temalar üzerinden geliştirilebilecek bu ortaklık sosyal, politik ve ekonomik analiz açısından post-Keynesyen yazını ileri noktalara taşıyabilecektir.⁸

2.2. Çevresel Sorunlar Bağlamında Post-Keynesyen İktisat

Çevresel sorunlara ilişkin öneriler –güncel gelişmeler ışığında– son derece dikkat çekici görünmektedir. Stockhammer ve Ramskogler’ın (2009) ısrarla post-Keynesyen yazının ele alması gerektiğini savunduğu kapitalizm-çevresel tahribat ilişkisinden yola çıkılırsa, teorinin güncel yönelimleri mesele edinerek politika önerisi olarak somutlaştırması gerekliliği ortaya çıkar. Bu gereklilik esasen teorinin çevresel sorunlara ilişkin yirmi birinci yüzyılın başlarına dek yeterli bir kavramsal çerçeve çizememesinden kaynaklanmaktadır (Mearman, 2009: 27). Post-Keynesyen yazın için olası ilerleme patikalarından biri olan ve güncel tartışmalarda son derece önemli bir yer tutan ekolojik sorunlar, yakın dönem post-Keynesyen iktisat anlayışının en önemli arayışlarından biri haline dönüşmüştür (Holt ve Spash, 2009; Fontana ve Sawyer, 2016).

Post-Keynesyen teoriyi ekolojik sorunlara eğilmeyi gerekli kılan esas neden temelde neoklasik çerçevenin önermelerinin kapitalizm-çevre ilişkisini açıklamaktan yoksun olmasıdır. Neoklasik çerçevenin genel olarak idealize ettiği hiper-rasyonel birey ve kendi kendine dengeye gelen piyasa fikirlerinin kamusal müdahaleyi çoğunlukla gereksiz kılması ve benzer bir vurgunun çevresel sorunların çözümü için de geçerli olabileceği vurgusu, post-Keynesyen teori içerisinde problematik bir alan olarak görülmektedir. Nitekim post-Keynesyen teori neoklasik kavramsallaştırmalara karşı çıkmakta, –anaakımın tam aksi istikametinde– ‘belirsizlik’ vurgusuna dayanarak ekonomiyi tarihsellik düzleminde değerlendirmekte ve politik-ekonomik kurumların belirleyici rolüne işaret etmektedir (Spash ve Schandl, 2009: 47). Ekolojik iktisat anlayışının kavramsal çerçevesine son derece uyum gösteren bu önermeler, teorinin çevreyi tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirmesine yol açmakta ve ekolojik sorunları politik-iktisat düzleminde çözümlemeye itmektedir.

2007-2008 kriziyle birlikte ‘Keynesyen iktisat anlayışının tekrardan dirildiğine’ ilişkin tartışmalar da post-Keynesyen teorinin çevresel meselelere eğilmesini gerekli kılmaktadır. Yeni bir kavram olan “yeşil Keynesyenizm” bu açıdan son derece faydalı bir başlangıç noktası sunmaktadır (Harris, 2013).

⁸ King (2013: 506), bu öneriyi “post-Keynesyen iktisatın dar bir düşünce topluluğu olmasındansa geniş bir düşünce topluluğu olması” şeklinde ele almaktadır.

Geleneksel Keynesyen kavrayışı çevresel sorunları da kapsayacak bir şekilde güncelleştirerek yeniden formüle etme şeklinde tanımlanacak bu yeni kavram, temelde Keynesyen maliye politikalarını çevresel tahribatı en aza indirecek şekilde yeniden tasarlanması ve böylelikle çevreye zarar vermeyen bir büyüme anlayışının benimsenmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Keynesyen toplam talep denklemini çevresel zarar bağlamında alt bileşenlerine ayırarak kamu harcamalarının yeşil büyümeyi sağlayacak kısımlara yönelmesini öneren bu düşünce (Harris, 2013), post-Keynesyen teori için verimli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Öte yandan, kamunun tekrar iktisadi çerçevede aktivist bir rol almasını gerektiren ve genel olarak “ücret yanlı büyüme” başlığı altında toplulaştırılan post-Keynesyen pratik politika önerileri genelde çevresel konuları dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve standart büyüme odaklı anlayışa karşıt bir anlayışın geliştirilemediği iddia edilmiştir. Önde gelen post-Keynesyen iktisatçılar, kamusal fikrinin tekrardan diriltilmesi gerekliliği üzerine inşa edilen ve politika tasarımlarını bu düzlemde somutlaştıran çalışmalarında ‘ekolojik eleştiriye açıklık’ vurgusunu önemle belirtmektedir (Stockhammer ve Onaran, 2012: 17). Genel olarak söylenebilir ki çevresel sorunların iktisadi analizdeki öneminin giderek arttığı günümüz dünyasında, post-Keynesyen teori üzerine yapılan tartışmaların çevreyi de kapsayan bir biçimde genişletilmesi gerekliliği açık bir biçimde görülmektedir.

2.3. Devlet Sorunu ve Kamusal Fikri

Post-Keynesyen teorinin gelecekteki yönelimini belirleyecek olan temel hususlardan birisi de “devlet sorunu/yönetim sorunu/iktidar sorunu” başlığı altında ele alınabilir. Bu konuda, Kalecki’nin (1943: 326) ısrarla savunduğu şekliyle tam istihdamın sağlanmasında ortaya çıkacak olan sorunların genelde iktisadi gerekçelerden kaynaklanmadığı; aksine politik/siyasi nedenlerin tam istihdamın uygulanabilir olmasını zorlaştırdığı argümanı, iyi bir başlangıç noktası sunmaktadır. Bu doğrultuda “kamusal fikri” (Gürkan, 2016: 33) etrafında geliştirilen ve devleti açık bir şekilde aktivizme yönelten post-Keynesyen teorinin önünde ciddi bir devlet kavramsallaştırması sorunu bulunmaktadır.

Nitekim, post-Keynesyen iktisatçıların temelde bölüşüm ve istihdamı önceleyen teorik ve ampirik çalışmalarında devletin genel olarak cömert-müşfik bir düzlemde ele alınması ve politika önermelerinin bu varsayım üzerine temellendirilmesi teorinin eğilmesi gereken önemli bir sorunsal işaret etmektedir. Aynı şekilde, politik aktörlerin davranışlarını belirleyen hususların yeterince analize dahil edilmemesi de benzer sorunları ortaya çıkarmaktadır. Güncel gelişmeler dikkate alındığında, giderek daha az istihdam yaratan ve

çalışanlara yeterli bir ücreti temin etmekten yoksun bir kamu sektörünün ağır bastığı toplumsal düzende (Chomsky, 2012: 338) bu sorun daha da yapılaşmaktadır. Bu açıdan post-Keynesyen teorinin önünde devletin politik-iktisat bağlamında analiz edilmesi gerekliliği beklemektedir.

2.4. İktisadi Analizin Bağlamının Genişletilmesi ve İktisadi Alanı Aşma Fikri

Bu çalışmada daha önce ifade edilen “tartışmanın geniş bir bağlamda yapılmasının gerekliliği” iktisadi çözümlerden daha fazlasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Son bir kaç yılda ortaya çıkan iktisadi, sosyal ve siyasal gelişmeler de bu türden bir ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Donald Trump’ın ABD’de başkan seçilmesi, İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden ayrılmasını öngören *Brexit* oylamasının ayrılma yönünde sonuçlanması, İtalya’da parlamentonun yetkilerini azaltmayı öngören Renzi reformlarının reddedilmesinin başbakan Matteo Renzi’nin istifasına yol açması, ABD siyasetinde son derece eleştirel bir konumda bulunan Bernie Sanders’in ABD’de Demokrat Parti’nin adayı olarak önseçimlerde ciddi bir başarı elde etmesi, Fransa’da Ulusal Cephe’nin seçimlerde kayda değer oy alması gibi oldukça geniş bir düzlemde değerlendirilmeyi hak eden gelişmeler ekonomik krizle birlikte siyasi bir meşruiyet krizinin de ortaya çıktığını işaret etmektedir (Fraser, 2017: 59).

Şu halde yapılması gereken dönüşümün ekonomik eleştirisine soyunmak olmamalı; ekonomik eleştirinin ötesine geçilebilmelidir (Mason, 2017: 127). Arrighi’nin (2010:367) sistemik birikim dairelerinin nihaî krizleri hakkında kullandığı “*terminal crisis*” kavramsallaştırması işlevsel bir biçimde kullanılacak olursa, düzenin kendisinin bir sona doğru evrildiği ya da post-neoliberalizm olarak adlandırılabilir bir döneme geçildiği argümanları detaylı bir biçimde işlenebilir gözükmektedir. Ayrıca, bu tür tartışmaları yürütmek sürekli olarak tekrarlanan hâkim paradigmanın ötesine geçilmesini hedefleyen programlara tamamlayıcı bir çerçeve kazandıracaktır. Nihayetinde karşı karşıya kalınan meseleler sihirli bir değnek ya da mucizevî tedavi yöntemleriyle çözülebilir görünmemektedir ve bu sorunların açtığı fırsat penceresi ile geniş bağlamlı bir tartışma yürütmek son derece faydalı bir tartışma zemini yaratacaktır (Bauman, 2017: 43; Rendueles, 2017: 168).

Bu bağlamda ele alınacak ilk husus, yakın tarihin çok büyük değişimlere yol açtığı ve bu değişimlerin yıkıcı dönüşümlere açık olduğu konusudur. Nitekim, 2008’de yaşanan global ekonomik krize siyasi meşruiyet krizi de eklenmiş ve devletlerin küreselleşme içerisinde dönüştüğü yeni form egemenlik haklarının giderek azalması şeklinde tezahür etmiştir. FED’in eski başkanı Alan Greenspan bu olguyu “[d]ünya küreselleşmenin sayesinde küresel piyasalar

tarafından yönetilmektedir; bundan sonra kimin başkan olacağını hiç bir önemi yoktur” şeklinde ele almaktadır (Aktaran Streeck, 2016: 119). Wolfgang Streeck (2017: 182), neoliberalizm ve küreselleşmenin amalgamı olarak ifade ettiği “büyük gerileme”yi bu doğrultuda işlevselleştirerek yalnızca yüzde birin yararlandığı bir küreselleşmenin artık sürdürülemez olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda, alternatifsizlik iddialarına karşı çıkılmalı, yapıcı alternatifler geliştirilebilmeli ve toplumun tamamına yakın bir kısmının neoliberal dönüşüm ile ortaya çıkan varoluşsal hoşnutsuzluğu giderilmelidir (Rendueles, 2017: 180).

Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliğin tarihsel olarak en yüksek düzeylere ulaştığı günümüz dünyasında yapıcı alternatif konusu büyük önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda Chomsky’nin (2012: 345) “merkez siyasetin çöküşü” olarak nitelendirdiği dönemlerde radikal düşüncenin yapıcı bir alternatif sunamayarak yetersiz kalması durumunda sonuçların son derece tahripkâr olacağı argümanı dikkate değerdir. Nitekim topluma herhangi bir ekonomik vaat verilemediği “konsolidasyon devleti” olarak kavramsallaştırılan dönem itibarıyla kemer sıkma standart bir politik/iktisadi araç halini almış ve ekonomik egemenliğin yok olması ekonomik egemenliğin ötesinde bir arayışı ortaya çıkarmıştır. Nihayetinde yakın zamanda bir çok ülkede ortaya çıkan politik figürler uluslararası finansın, küresel anlaşmaların ya da sermayenin etkisi altında olduklarının farkına vararak ulusal ekonomileri üzerinde tam anlamıyla egemenlik kuramayacaklarını anlamış ve kültürel bir egemenliğin tesisi için çaba göstermeye başlamıştır (Appadurai, 2017: 21). Nihayetinde kültürel egemenliğin tesis edilmesi neoliberal politikaların açtığı yaraların üstünü kapatmaya ve alt/orta gelir gruplarının yıkılan dünyalarının onarımının alternatif bir şekilde telafi edilmesine olanak tanımaktadır (Illouz, 2017: 86).

Kültürel egemenliğin tesis edilmesi bir anlamda kimlik arayışı ile birlikte ele alınabilir görünmektedir. Standart ekonomi kuramının iddia ettiği şekliyle sürekli kendi çıkarını kollayan iktisadi insanın eylemlerini belirleyen yêgane dürtü acıdan kaçınmak ve mutluluğa ulaşmaktır. Mishra’nın (2017: 130) “hiper-rasyonalist” olarak tanımladığı bu düşünce şekli, ekonomik olmayan motivasyonları analiz dışı bırakarak benliğin ya da özneliğin ekonomik olandan çok daha ötede farklı anlamlar barındırdığını görmezden gelir. Sigmund Freud bu düşüncenin tam karşısında durmaktadır. Freud’a göre, dürtü kaynaklı heyecan ve tutkular akla yatkın; mantıklı çıkarlardan çok daha güçlüdür (Aktaran Seçilmiş, 2017: 52). Faydasını ençoklaştırmaya çalışan rasyonel benmerkezci bireyden yola çıkılarak yapılan insanların mantıkla hareket eden hayvanlar olduğuna dair pozitivist düşünce bugünün dünyasını gerçekte açıklama gücüne sahip görünmemektedir. Nitekim, “[e]n basit dünyevi hareketin ardında muazzam bir bilinçaltı âlemi yatmaktadır” (Mishra, 2017: 130-133).

Bahsedilen kimlik arayışını neoliberal dönüşümün bireyin dünyasında yol açtığı yıkımla ilişkilendirmek oldukça yerinde bir seçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal sınıflara kimliğin en önemli parçası olan ‘yer’in önemsiz olduğu mesajının verilerek mekânın yok edildiği, sınıf aidiyetinin tümüyle kaybolarak kolektif kimlik arayışının tüketildiği bir yalnızlaştırma süreci ile insan Foucault’un “benlik girişimcileri”ne dönüşmüştür (Mason, 2017: 113-115). Bireyselliğin kolektif olanın önüne geçmesiyle kapitalizmin temel karşıt grupları, sınıf kavramından azade bir düzlemde vatandaş olarak ele alınarak görünürde mükemmel bir anlayış tesis edilmiş (Mason, 2017: 121) ve birey piyasaya uyumlu hâle getirilmiştir. Marx’ın “benliğin vahşileştirilmesi” olarak kavramsallaştırdığı bu dönüşüm özünde kimliğin tersine çevrilmesidir (Berman, 2014: 25-31). Birey görünürde kusursuz bir biçimde bağımsızlaştırılmıştır, ancak gerçekte kölelik kusursuzlaştırılmıştır (Berman, 2014: 59). Piyasanın referans noktası olarak hâkimiyetini tamamlamasıyla piyasa mantığı içselleştirilmiş ve birey sürekli bir rekabet ilişkisi içerisinde kendine yer edinmiştir. Max Horkheimer’in “araçsal aklın cisimleşmesi” olarak ele aldığı şekliyle her şey bir amaç-araç rasyonalitesine, doğaya ve kendine hâkim olma mantığına tabi kılınmış; piyasa insanları esir alan anonim bir tanrı olarak alternatifsiz olmuştur. Bireyin dünyaya hükmedeceği fikri tam tersine dönmüş ve piyasanın egemenliği birey üzerindeki denetimi ele geçirmiştir (Nachtwey, 2017: 161).

Yaşanan diğer bir dönüşüm ise daha çok demokrasi kavramı ile ilgilidir. Küreselleşmenin sınırladığı ulusal egemenlik olgusu liberal demokrasinin sonunu hazırlamakta ve günümüzde seçimler demokrasiyi tesis etmenin değil, demokrasiyi terk etmenin bir aracı olarak görülmektedir. Demokrasi, ekonomik çıkmazlara ulusal egemenlik kaygılarının da eklendiği bir ortamda kazananlara mutlak bir zafer vaat etmemektedir. Nitekim demokrasi, seçimi kaybedenlerin endişe etmesine gerek olmadığı mesajını somutlaştırmakta ve bu doğrultuda seçim yarışının galiplerine mutlak hâkimiyet olanağı tanımamaktadır ki bu durum günümüz dünyasında demokrasinin giderek anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Demokrasinin ortaya çıkardığı iddia edilen söz konusu çelişkili sonuç, seçimleri kazananlar için güçsüz bir zafer anlamına gelmektedir. Seçimlerin bu özelliği demokrasinin dışlayıcılığına işaret etmekte ve seçimi kazananların demokrasinin getirdiği sorumluluk duygusundan kurtularak muğlak olmayan bir muzaffer olmak istemesine zemin hazırlamaktadır (Appadurai, 2017: 24-28; Krastev, 2017: 98-99).

Detaylı bir şekilde ele alınan yeni dönüşümler doğrultusunda post-Keynesyen teorinin güncel sorunlar temelinde analizin kapsamını genişletmesi ve iktisadi alanın ötesine geçmesi gerekliliği açık bir biçimde görülmektedir. Bu açıdan post-Keynesyen teori iktisadi, politik ve toplumsal sorunları kapsayacak bir biçimde politika önermelerini yeni ufuklara doğru

genişletebilmelidir. İlk olarak iş gününü kısaltmayı önceleyen, sosyal koruma ve temel ihtiyaçları karşılama konusunda devleti açık bir şekilde müdahaleye çağıran bir devlet anlayışı tümüyle benimsenerek kamuya bir manevra alanı yaratılabilir ve neoliberalizmin temel argümanlarından biri olan “devletin başarısızlığı tezi”ne karşıt bir duruş sergilenebilir. Kamu tarafından sağlanan gelir güvencesi ya da kamunun doğrudan istihdam sağlaması, devletin zor aygıtlarının bütçesinde kesintiye gidilmesi, üst gelir gruplarının ve sermayenin vergilendirilmesi gibi temalar üzerinden yenilikçi tartışmalar geliştirilebilir (Saad-Filho, 2012: 285; Beitel, 2012: 286). Sanayisizleştirilmiş ve finansın hegemonyası altında bulunan bir ekonomide üretim ekonomisinin hizmetinde yeni bir finans düzenlemesi/finansın demokratikleştirilmesi gündeme getirilebilir (Chomsky, 2012: 341; Dumenil ve Levy, 2015: 176; Saad-Filho, 2012: 283). Yine, demokrasi temelli güncel sorunlar bağlamında genişletilmiş bir uzlaşımın sağlanması yeni ittifaklara yol açabilir. Aynı şekilde “neoliberal küreselleşme” ya da “vatandaşla birlikte değil vatandaşa karşı küreselleşme” kavramı üzerinden bir eleştiri hattı oluşturularak “yeni bir küreselleşme” anlayışı savunulabilir; içinde bulunulan krizin neoliberalizmin krizi olduğu tezinden hareketle neoliberalizm öncesinde de bir hayatın var olduğu ve neoliberalizmle birlikte tarihin sona ermediği argümanı işlenebilir (Dumenil ve Levy, 2015: 178-181; Reybrouck, 2017: 203; Saad-Filho, 2012: 269).

Özetle, post-Keynesyen teorinin bağlamının yeni ufuklar doğrultusunda genişletilerek tartışmanın daha radikal bir düzlemde ele alınması gerekliliği aşıkardır. Post-Keynesyen teori bu doğrultuda devlet karşıtlığı fikrine karşı çıkararak kamunun değerini savunmalı, toplumsal ve ekolojik başka bir dünyanın mümkün olduğu tartışmalarını gündeme getirmeli ve alternatif yeni arayışları somutlaştırmalıdır. Maliye politikası, kamusalılık fikrinin geniş tabanlı bir şekilde tartışılması ve devlet karşıtlığının aşılması için önemli ufuklar açmaktadır. “Keynes’i korumak ve Keynes’i aşmak” olarak vurguladığımız kavram doğrultusunda teori ilk olarak hem anaakım hem de geleneksel Keynesyen kavramsallaştırmaya karşı çıkmalıdır. Kalecki, Minsky, Lerner tartışmaları doğrultusunda Keynesyen iktisattaki radikal öz daha detaylı bir şekilde analiz edilmeli ve teorik tartışmalar güncel ve reel sorunlara doğru evrilerek politik önermeler yeni olgular ışığında somutlaştırılmalıdır. Nitekim yakın dönemde meydana gelen ve bu çalışma içerisinde işlenen iktisadi alanı hem kapsayan hem de aşan gelişmeler post-Keynesyen teori için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu açıdan daha önce ele alınan Stockhammer ve Ramskogler’in (2009: 241) “daha fazla *post* ve daha az Keynesyen” olma fikri bu fırsatın teorik ve pratik anlamda uygulanması için iyi bir başlangıç noktası teşkil edebilir.

Sonuç Yerine: Keynes'i Koruyarak Keynes'i Aşmak

Bu çalışma, “Büyük Durgunluk” sonrası post-Keynesyen teorinin akademik yazında öneminin giderek arttığını iddia etmekte ve teorinin güncel gelişmeler bağlamında evrilebileceği olası patikalar üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu doğrultuda öne sürülen ilk düşünce, Keynesyen teori kavrayışının hem anaakım hem de geleneksel Keynesyen düşüncede problematik bir doğaya sahip olduğu ve bu nedenle post-Keynesyen teorinin iktisadi analizin bağlamını genişleterek “Keynes'i koruyarak Keynes'i aşması” gerekliliğidir. Keynes'in alışlagelmiş yorumunun ötesine geçmeyi gerektiren bu anlayış, teoriye katkı sağlayan bilim insanları bağlamında son derece zengin bir birikime sahip post-Keynesyen teorinin verimli içeriğini ortaya çıkaracaktır. Bu yönelimin bir sonraki aşaması ise diğer heterodoks okullar ile ortak temalar üzerinden geliştirilecek olan birlikteliktir. “Daha az Keynesyen, daha fazla *post* olmak” ya da “Keynes'i koruyarak Keynes'i aşmak” şeklinde kavramsallaştırılan bu eğilim ile birlikte post-Keynesyen teori, hem tarihsel birikimini koruyacak hem de yeni ufuklarla analizin kapsamını verimli bir şekilde genişletme fırsatı bulacaktır.

Reel dünya ile ilişkinin post-Keynesyen teoride son derece mühim bir çerçeve oluşturduğu gerçeği, teorinin güncel dünyada gerçekleşen sorunlara eğilmesini ve “sorun/durum odaklı”⁹ çözümlenmelere politik iktisat düzleminde yanıt aramasını gerekli kılmaktadır. Nitekim günümüz ekonomilerinin çözmesi gereken yapısal sorunlarından biri olan ‘eşitsizlik’ post-Keynesyen teorinin temel uğraşları arasında yer almakta ve bu durum eşitsizlik bağlamında teorinin ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde, yaşanan güncel dönüşümler teorinin politika önermelerinin bağlamını genişletmeli “iş gününün azaltılması, sosyal korunmanın çerçevesinin genişletilmesi, gelir güvencesi ve doğrudan istihdamın kamu tarafından sağlanması, sermayenin ve üst gelir gruplarının vergilendirilmesi, finansın demokratikleştirilmesi” gibi yenilikçi önermeler üzerinden analiz geliştirilmelidir.

Öte yandan, post-Keynesyen teorinin üzerinde durması gereken bir devlet sorunu bulunmaktadır. Nitekim teorinin politika alternatiflerini somutlaştırarak ilerleme çabası temelinde “müşfik devlet” kabulüne dayanmakta

9 Bu kavrayışın karşılığı literatürde “*horses for courses*” (Harcourt, 1999: 7) şeklinde yer almaktadır. Vurgulanmak istenen güncel dünyada karşılaşılan sorunların birbirinden yapısal bir biçimde ayrıştığı ve her bir sorunun çözümü için konu/durum/mesele odaklı bir anlayışın tesis edilmesi gerekliliğidir. Böylelikle her bir sorun için farklı bir çözümlenme geliştirilecek ve böylelikle teorinin güncel dünya ile olan ilişkisi gerçekçi bir düzlemde ele alınabilecektir.

ve bu kabul “kemer sıkma çağı” şeklinde nitelendirilen günümüz dünyasında karşılık bulamama riskini beraberinde getirmektedir. Detaylı bir devlet teorisi eksikliği ve devletin daha yapısal bir düzlemde ele alınması gerçeği, “birey sorunu”nda da aynı şekilde teorinin karşısına çıkmaktadır. Nitekim bireyi “hiper-rasyonalist” bir düzlemde “benlik girişimcisi” olarak kavramsallaştırılan çerçevenin yetersizliği post-Keynesyen teorinin önünde verimli bir tartışma alanı olarak belirlemektedir. Teorinin evrilebileceği olası patikaları bu çalışmada yer verildiği şekliyle “demokrasi sorunu”, “ekonomik egemenliğin yitirilmesiyle kültürel egemenlik arayışı” ile çoğaltmak mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak, post-Keynesyen teorinin bağlamının ortaya çıkan güncel temalar doğrultusunda genişletilmesi ve iktisadi alanı hem kapsayan hem aşan gelişmeler ile birlikte ele alınması gerekliliği açık bir şekilde ortadadır. Bu çalışma içerisinde belirtilen “daha az Keynesyen ve daha fazla *post*” olma fikri, teorinin ileri taşınması ve tartışma çerçevesinin daha da genişletilmesi için iyi bir başlangıç noktası olarak görünmektedir.

Kaynakça

- Akçay, Ümit ve A. Rıza Güngen (2014), *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş* (Ankara: Notabene Yayınları).
- Appadurai, Arjun (2017), “Demokrasi Yorgunluğu”, Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 17-30.
- Arestis, Philip ve Malcolm Sawyer (1993), Political Economy: An Editorial Manifesto, *International Papers in Political Economy*, 1 (1).
- Arrighi, Giovanni (2010), *Long Twentieth Century Money, Power, and the Origins of Our Times* (London: Verso).
- Bauman, Zygmunt (2017), “Nesnesini ve İsmi Arayan Semptomlar”, Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 30-44.
- Beitel, Karl (2012), “Kriz, Bütçe Açığı ve Doların Gücü: Kamu Sektörünün İtibarsızlaştırılmasına Direnmek”, Panitch L., Albo G., Chibber V. (Der.), *Bu Defaki Kriz* (İstanbul: Yordam Kitap): 286-310.
- Berman, Marshall (2014), *Marksizmle Maceram* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Aylin Ülçer).
- Blecker, Robert A. (2016), “The US Economy Since The Crisis: Slow Recovery And Secular Stagnation”, *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, Eylül, 203-214.

- Chester, Lynne ve Joy Paton (2013), "The economic–environment relation: can post-Keynesians, Régulationists and Polanyians offer insights?", *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, 10 (1), 106–121.
- Chomsky, Noam (2012), "Merkez Tutunamıyor: Radikal Düşünceyi Harlamak", Panitch L., Albo G., Chibber V. (Der.), *Bu Defaki Kriz* (İstanbul: Yordam Kitap): 336-351.
- Cynamon Barry Z. ve Steven M. Fazzari (2016), "Inequality, the Great Recession and Slow Recovery", *Cambridge Journal of Economics*, Volume 40, Issue 2, Pages 373–399.
- Cynamon Barry Z., Fazzari, Steven M. ve Mark Setterfield (2013), "Understanding the Great Recession", *After the Great Recession* (New York: Cambridge University Press): 3-31.
- Dumenil, Gerard ve Dumenil Levy (2015), *Büyük Yol Ayrımı: Neoliberalizme Son Noktayı Koymak* (İstanbul, İletişim) (Çev. Ayşen Gür).
- Eichner, Alfred S. ve Kregel, Jan A. Kregel (1975), "An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics", *Journal of Economic Literature*, 13 (4), 1293-1314.
- Fontana, Giuseppe ve Malcolm Sawyer (2016), "Towards Post-Keynesian Ecological Macroeconomics", *Ecological Economics*, 121, 186-195.
- Fraser, Nancy (2017), "İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm: Bir Hobson Seçimi", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul, Metis Yayınları): 59-69.
- Goldstein, Jonathan P. (2009), "An introduction to a unified heterodox macroeconomic theory", Goldstein, Jonathan P. ve Michael G. Hillard (Der.), *Heterodox Macroeconomics: Keynes, Marx and Globalization* (Routledge: London): 36-53.
- Gürkan, Ceyhun (2016), "Maliye Teorisinde ve Politikasında Güncel Eleştirel Yaklaşımlar", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 22-36.
- Hamouda O. F. ve Geoffrey C. Harcourt (1988), "Post Keynesianism: From Criticism To Coherence?" *Bulletin of Economic Research* 40 (1).
- Harcourt, Geoffrey C. (1999). "The End Of A Perfect Day: 'Horses For Courses' and Policy Proposals", *Economic Issues*, 4 (1), 7–20.
- Harcourt, Geoffrey C. (2006), "The Structure Of Post-Keynesian Economics: The Core Contributions Of The Pioneers", July 2006 HETSA Conference at Ballarat.
- Harris, Jonathan M. (2013), "Green Keynesianism: Beyond Standard Growth Paradigms", *Global Development and Environment Institute Working Paper* 13-02.
- Harvey, David (2015), *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu* (İstanbul: Sel Yayıncılık) (Çev. Esin Soğanclar)
- Hein, Eckhard (2016), "Post-Keynesian Macroeconomics Since The Mid-1990s – Main Developments, Towards Pluralism in Macroeconomics?", *20 Years-Anniversary Conference of the Research Network Macroeconomics and Macroeconomic Policies (FMM)*, 20–22 October 2016.
- Holt, Richard P.F. ve Clive L. Spash (2009), "Post Keynesian and ecological economics: alternative perspectives on sustainability and environmental economics", Holt, R. P. F, Pressman, S., Spash, C. L. (Der.), *Post-Keynesian and Ecological Economics* (Edward Elgar: Cheltenham): 3-24.
- Illouz, E., (2017), "Bağımsızlaşma Paradoksundan Liberal Elitlerin Ölümüne", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 69-87.
- IMF World Economic Outlook (2008), *Financial Stress, Downturns, and Recoveries*.

- Kalecki, Michal (1943), "Political Aspects Of Full Employment", *The Political Quarterly*, 322-330.
- King, J. Edward (2013), "A Brief Introduction to Post Keynesian Macroeconomics", 39. *Wirtschaft und Gesellschaft*, 485-508.
- King, J. Edward (2002), *A History of Post Keynesian Economics Since 1936* (Edward Elgar: Cheltenham).
- Krastev, Ivan (2017), "Çoğunlukçu Gelecekler", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 87-101.
- Lavoie, Marc (2014), *Post-Keynesian Economics: New Foundations*, (Edward Elgar: Northampton).
- Lavoie, Marc (2009), "History and Methods of Post-Keynesian Macroeconomics", https://www.boeckler.de/pdf/v_2009_08_03_lavoie_lecture_part1.pdf (08.04.2017)
- Mason, Paul (2017), "Özgürlük Korkusunu Aşmak", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 111-128.
- Mearman, Andrew (2009), "Recent developments in Post Keynesian methodology and their relevance for understanding environmental issues", Holt, R. P. F., Pressman, S., Spash, C. L. (Der.), *Post-Keynesian and Ecological Economics* (Edward Elgar: Cheltenham): 27-46.
- Minsky Hyman P. (1996) "The Essential Characteristics of Post Keynesian Economics" Deleplace G., Nell E.J. (Der.), *Money in Motion*, The Jerome Levy Economics Institute Series, (Palgrave Macmillan, London).
- Mishra, Pankaj (2017), "Hınç Çağında Siyaset: Aydınlanmanın Karanlık Mirası", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 128-143.
- Nachtwey, Oliver (2017), "Uygurlık Dışına Çıkma: Batı Topluluklarındaki Geriye Yönelik Eğilimler Üzerine", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 143-155.
- Olesen, Finn (2012), "Paul Davidson and the Post Keynesian Alternative to the Modern Macroeconomic Mainstream", *Macroeconomic Methodology, Theory and Economic Policy Working Paper Series*, 1, 1-12.
- Onaran, Özlem, Stockhammer, Engelbert ve Lucas Grafl (2011), "Financialisation, Income Distribution and Aggregate Demand in The USA", *Cambridge Journal of Economy*, 35 (4), 637-661.
- Palley, Thomas I. (2002), "Economic Contradictions Coming Home To Roost? Does The U.S. Economy Face A Long-Term Aggregate Demand Generation Problem?", *Journal of Post Keynesian Economics*, 25 (1), 9-32.
- Panitch, Leo, Greg, Albo ve Vivek Chibber (2012), *Bu Defaki Kriz* (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Umut Haskan)
- Petev, Ivaylo, Pistaferri, Luigi ve Itay S. Eksten (2011), "Consumption And The Great Recession: An Analysis of Trends, Perceptions, And Distributional Effects", *Yayınlanmamış Tebliğ*.
- Rendueles, Cesar (2017), "Küresel Gerilemeden Postkapitalist Karşı-Hareketlere", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 168-182.
- Reybrouck, David V. (2017), "Sayın Başkan Juncker", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 198-211.

- Spash, Clive L. ve Heinz Schandl (2009), "Challenges for Post Keynesian growth theory: utopia meets environmental and social reality", Holt, R. P. F, Pressman, S., Spash, C. L. (Der.), *Post-Keynesian and Ecological Economics* (Edward Elgar: Cheltenham): 47-76.
- Saad-Filho, Alfredo (2012), "Neoliberalizm Krizde Mi? Yoksa Neoliberalizmin Krizi Mi?" Panitch L., Albo G., Chibber V. (Der.), *Bu Defaki Kriz*, (İstanbul: Yordam Kitap): 268-286.
- Seçilmiş, Erdem (2017), "Veblen ve Freud", *Düşünbil Felsefe Dergisi*, Sayı 59, 50-53.
- Skidelsky, Robert (2010), *Keynes: The Return of the Master* (New York: Public Affairs).
- Stockhammer, Engelbert (2013), "Rising Inequality as a Cause of the Present Crisis", *Cambridge Journal of Economics*, 39 (3), 935-958.
- Stockhammer, Engelbert ve Özlem Onaran (2012), "Wage-led Growth: Theory, Evidence, Policy", *Political Economy Research Institute Working Paper* 300, 1-26.
- Stockhammer, Engelbert ve Paul Ramskogler (2009), "Post-Keynesian Economics – How to Move Forward", *Intervention*, 6 (2), 227-246.
- Streeck, Wolfgang (2017), "Neoliberal Kapitalizm İçin Sonun Başlangıcı: Bastırılanların Geri Dönüşü", Geiselberger, Heinrich (Der.), *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* (İstanbul: Metis Yayınları): 182-198.
- Walters Bernard ve David Young (1997), "On the Coherence of Post-Keynesian Economics", *Scottish Journal of Political Economy*, 44 (3), 329-349.